

Elsi Takala

Naiset, lapset ja ihmisoikeudet ortodoksisessa kirkossa

Lectio praecursoria väitöstilaisuudessa Itä-Suomen
yliopiston teologian osastolla 19.5.2023

Ortodoksia 63 (2023), 188–195
DOI: 10.61560/ortodoksia.137168

Ihmisoikeudet nostettiin kansainväliseen keskusteluun, kun 1940-luvun loppuvuosina Yhdistyneet kansakunnat (YK) ja sen jäsenvaltiot päättivät, että toisen maailmansodan kauhujen toistuminen pitäisi voida estää. YK:n ihmisoikeuksien julistus annettiin vuonna 1948, ja seuraavana vuonna laadittiin Geneven sopimukset, joilla luotiin sääntöjä senaikaiselle sodankäynnille. Nykyisin on näiden lisäksi voimassa parikymmentä YK:n ja Euroopan neuvoston laatimaa kansainvälistä sopimusta, joilla pyritään turvaamaan maailman asukkaiden oikeuksia ja hyvinvointia.

Eräissä perinteisesti ortodoksisissa maissa, esimerkiksi Kreikassa, käynnistyi kriittinen keskustelu ihmisoikeuksista 1980-luvulta lähtien. Neuvostoliiton hajoamisen jälkimainingeissa tämä keskustelu levisi Venäjälle ja on löytänyt siltä vankkaa kaikupohjaa. Tämän kriittisen näkemyksen mukaan ihmisoikeudet kuvastavat länsimaista yltiömäistä individualismia ja ”oikeuksien kulttuuria”, joka antaa yksilöille oikeuden polkea toisten yksilöiden oikeuksia. Väitetään myös, että yksilön oikeuksien korostaminen väheksyy ja mitätöi ortodoksisuuteen kuuluvaa yhteisöllisyyttä.

Toisaalta monet ortodoksisista ihmisoikeuskeskustelijoi-
ta eivät näe ristiriitaa ihmisoikeuksien ja yhteisöllisyyden välillä. Esimerkiksi kreikkalainen teologi Pantelis Kalaitzidis on pohtinut syytä sille, että ortodoksisella kirkolla on vaikeuksia kohdata kes-

kustelua ihmisoikeuksista. Hänen mukaansa ongelmat johtuvat siitä, että ortodoksinen kirkko ei ole historiansa aikana joutunut kohtaamaan modernisuuden ilmiöitä. Tässä suhteessa ortodoksinen kirkon historia poikkeaa katolisen kirkon ja protestanttisten kirkkojen historiasta. Ortodoksinen kirkko ei ole kohdannut renessanssia tai uskonpuhdistusta, ei valistuksen aikaa, Ranskan vallankumousta tai teollista vallankumousta eikä uskonnollisesti neutraalin kansallisvaltion ideaa. Sen vuoksi myös ihmisoikeudet ovat jääneet sille vieraiksi.¹

Työssäni² pohdin naisten ja lasten sosiaalista ja moraalista asemaa toisaalta kanoneissa ja toisaalta kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Tutkimuksessani keskeisen lähdeaineiston muodostavat ortodoksinen kirkon kanonit. Ne ovat muotoutuneet ensimmäisellä vuosituhannella, ja periaatteessa ne ovat edelleen voimassa koko ortodoksisessa kirkossa. Tutkimuksessani pyrin arvioimaan kanoneissa esitetyn moraalisen ja sosiaalisen järjestyksen näkymistä siinä keskustelussa, jota ortodoksisissa paikalliskirkkoissa nykyisin käydään naisten ja lasten asemasta, sekä siinä, miten ihmisoikeussopimuksia käytännössä noudatetaan perinteisesti ortodoksisissa maissa. Naisten ja lasten asema ja oikeudet ovat luonnollisesti osa laajempaa ihmisoikeuksien kokonaisuutta. Olen kuitenkin nostanut ne työssäni esille erikseen, koska naisia, lapsia ja nuoria koskevien ihmisoikeuksien loukkaaminen koskettaa vähintään kahta kolmasosaa koko maailman väestöstä.

Tutkimusmenetelmänäni käytän kategoria-analyysia. Kategorioilla tässä yhteydessä tarkoitetaan ihmisryhmiä, joille oma sosiaalinen yhteisö määrittelee omat moraaliset ja sosiaaliset säännöt. Kategoriat ja niille määritellyt säännöt sinänsä tukevat yhteisöjen sosiaalista rakentumista. Ongelmallisiksi tulevat sellaiset tilanteet, joissa yhteisön määrittelemät sosiaaliset ja moraaliset säännöt tekevät ihmisryhmistä eriarvoisia.

Erilaisten instituutioiden määrittelemät kategoriat ja niihin liittyvät säännöt, oikeudet ja velvollisuudet ovat erityisen sitovia. Esimerkkeinä tällaisista julkisista instituutioista voivat olla vaikka-

1 Kalaitzidis 2017, 273–274. Kalaitzidis on Volosin teologisen akatemian johtaja. Akademia toimii Kreikan kirkossa kriittisen ajattelun foorumina.

2 Takala 2023.

pa terveydenhuollon laitokset tai rikosseuraamuslaitos. Terveydenhuollon laitosten määrittelemä diagnoosi antaa potilaalle oikeuden sairauslomaan ja päivärahaan; rikosseuraamuslaitos puolestaan määrittelee vankiloiden asukkaille kunkin rangaistuksen mukaiset oikeudet ja velvollisuudet. Tällaisten instituutioiden määrittelemät kategoriat saavat siis vahvan legitimitetin.

Vastaavasti kirkko on vahva instituutio määritellessään omien jäsentensä kategorioita: yhteisö päättää, millaisten sääntöjen ja ominaisuuksien katsotaan kuuluvan pappien, diakonien, kuorolaisten, seurakunnan vapaaehtoistyöntekijöiden, ja niin edelleen kategorioihin. Monissa paikalliskirkoissa osa kategorioista ja niihin liittyvistä säännöistä perustuu kanoneihin; yhteisö esimerkiksi saattaa säätää, mikä on naisen ja miehen asema perheessä ja yhteiskunnassa tai mitä edellytetään tytöiltä ja pojilta. Kirkon määrittelemät kategoriat ja toisaalta maallisen yhteiskunnan ja yhteisön määrittelemät kategoriat saattavat myös vaikuttaa toisiinsa. Tästä esimerkkejä ovat suhtautuminen etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin tai seksuaalivähemmistöihin. Tämä on muutamissa maissa johtanut lainsäädäntöön, jolla seksuaalivähemmistöjä on kriminalisoitu tai valtauskonnosta poikkeavien uskonnollisten pienryhmien toiminta kielletty.

Kanonit laadittiin ensimmäisellä vuosituhannella oman aikansa hierarkkiseen yhteiskuntaan, jossa nainen oli isänsä, aviomiehenä tai muun miespuolisen sukulaisensa alainen ja palvelija. Niinpä kanoneista löytyy lukuisia tilanteita, joissa naisille on määritelty ankarammat säännöt kuin miehelle. Esimerkiksi:

Aviomiehellä oli oikeus ajaa aviorikoksen tehnyt vaimo luotaan. Aviorikoksen tehnyttä naista nimitetään kanoneissa "saastutetuksi vaimoksi". Vaimolla ei vastaavaa oikeutta ollut, hänen odotettiin antavan avionrikkojamiehelleen anteeksi, eikä kanoneissa puhuta saastuneesta tai saastutetusta miehestä.

Diakoniksi ja papiksi vihittävän miehen tuli joko olla naimisissa tai pysyttäytyä naimattomana. Mikäli hän vihkimyksen jälkeen solmi avioliiton, hän menetti papillisen asemansa, mutta häntä ei suljettu pois ehtoolliselta. Sen sijaan, mikäli naisdiakoni avioitui vihkimyksen jälkeen, hänet ja hänen miehensä julistettiin kirkonkiroukseen, ja avioliittoa nimitettiin Jumalan armon häpäisemiseksi.

Lapsia koskevia sääntöjä kanoneissa on vähemmän, mutta myöskään lapsilla ei ensimmäisellä vuosituhanella ollut mahdollisuutta päättää omista asioistaan. Lasten asema määrittyi paljolti isän aseman perusteella. Kanoneissa annetaan esimerkiksi erityisohjeita piispojen ja pappien lasten käyttäytymisestä. Näyttää siltä, että nykyisin eri paikalliskirkkojen internet-sivuilla käydään kovin niukasti keskustelua lasten asemasta ja toiminnasta kirkossa. Mikäli asiaa voidaan arvioida pelkästään nettisivujen perusteella, tilanne saattaa olla huolestuttava. Suomen ortodoksinen kirkko nettisivuineen on tässä suhteessa hyvin myönteinen poikkeus.

Monissa perinteisissä ortodoksimaisissa suhtautuminen lapsiin ei täytä lasten oikeuksia suojelevien sopimusten vaatimuksia. Kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia valvovat komiteat ovat huomauttaneet perinteisesti ortodoksisia maita monista puutteista lasten oikeuksissa. Erityisesti on kannettu huolta sairaista ja vammaisista lapsista, alkuperäis- ja vähemmistökansojen lapsista ja avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista. Lapsia käytetään esimerkiksi orjatyöhön, kerjäläisinä, sotilaina, prostituoituina sekä elinkaupan, ihmiskaupan ja pornografiateollisuuden uhreina. Monessa maassa tytöt ovat selvästi veljiään huonommassa asemassa esimerkiksi perinnönjaossa ja koulutuksesta tai terveystalveluiden hankkimisesta päätettäessä.

Vertailtaessa kanoneja ja ihmisoikeussopimuksia voidaan tehdä se merkittävä huomio, että ihmisoikeussopimuksiin ei sisälly kategorioita siinä mielessä, että eri ihmisryhmille olisi annettu erilaisia moraalisia tai sosiaalisia sääntöjä. Sopimuksissa taatut oikeudet on tarkoitettu kaikille ihmisille: naisia koskevien sopimusten oikeudet kaikille naisille ja lapsia koskevien sopimusten oikeudet kaikille lapsille. Tästä aiheutuu ristiriitoja kanoneja kirjaimellisesti tulkitsevien paikalliskirkkojen tai yhteisöjen kanssa. Vielä 2000-luvulla esimerkiksi eräiden ortodoksisien kirkkojen papit Yhdysvalloissa ja Kanadassa ovat julkaisseet ohjeita, joiden mukaan ortodoksisien naisten kuuluu peittää päänsä, totella ja rakastaa miestänsä sekä keskittyä hiljaisesti perheensä ja kotinsa hoitamiseen.³

3 Esim. Farley 2012; Azkoul 2007.

Ortodoksisessa kirkossa ei ole ollut tapana keskustella vallankäytön kysymyksistä, ei myöskään oikeudenmukaisuuden kysymyksistä. Aiheesta ovat kirjoittaneet hyvin harvat ortodoksinaiset, yhtenä heistä australialainen historian ja kulttuurin tutkija Leonie Liveris. Liveris siteeraa monia katolisia ja protestanttisia feministiteologeja todetessaan, että raamatullisten tekstien, kirkkoisien teologian ja kirjoitusten, niin vanhojen kuin nykyistenkin, takana on tarkoitus säilyttää patriarkaalin auktoriteetti ja valta sekä kirkossa että yhteiskunnassa ja pitää naiset alistetuissa ja palvelevissa rooleissa.⁴

Katolisessa Latinalaisessa Amerikassa kehittyi 1960-luvulta lähtien vapautuksen teologiaksi kutsuttu liike. Liikkeen tavoitteena oli köyhien ja sorrettujen aseman parantaminen yhteiskunnallisen ja taloudellisen vapautumisen kautta. Tämä antaisi heille mahdollisuuden ihmisarvoiseen elämään. Vapautuksen teologian mukaan kristinuskossa ei voida erottaa oikeudenmukaisuutta ja rakkautta toisistaan. Mielenkiintoista olisi pohtia laajemmin, miksi vapautuksen teologian aatteet eivät ole suuremmin saaneet huomiota ortodoksisten kirkkojen piirissä.

Ekumeeninen patriarkaatti julkisti vuonna 2020 ortodoksisen kirkon yhteiskunnallisesta opetuksesta dokumentin nimeltä *Maailman elämän edestä*. Kautta koko dokumentin johtolankana on kaikkien ihmisten yhdenvertaisuus. Tämän takia kirkko ei hyväksy mitään väkivallan muotoja – ei fyysistä, henkistä, hengellistä, seksuaalista, yhteiskunnallista eikä taloudellista väkivaltaa. Joiltakin osin dokumentin viesti lähestyy vapautuksen teologiaa: kirkon tulee puhua sorrettujen puolesta silloin kuin heillä itsellään ei ole mahdollisuutta saada ääntään kuuluville. Viitatessaan viime vuosien pakolais- ja maahanmuutto-ongelmiin dokumentti muistuttaa voimakkaasti siitä, että Raamatussa yhtenä läpileikkaavana teemana on muukalaisille osoitettu vieraanvaraisuus. Samalla todetaan, että kristillistä nationalismia ei voi olla olemassa.

Ortodoksisen kirkon ongelmalliseksi koettua suhdetta ihmisoi-keuksiin kuvastaa se, että aihetta on 2000-luvun alkupuolella käsitelty useissa kansainvälisissä konferensseissa. Esimerkiksi lokakuussa

4 Liveris 1999; 2005.

2002 Yhdysvalloissa Holy Crossin ortodoksisella seminaarilla järjestettiin konferenssi, jonka teemoja olivat uskonnollisen ja kulttuurisen pluralismin haaste, globalisaatio, ihmisoikeudet, etnisuus ja nationalismi, väkivalta, anteeksianto ja sovitus sekä ortodoksisen kirkon tehtävä pluralistisessa maailmassa. Konferenssiraportissa analysoidaan kirkkojen mahdollisia reaktioita pluralismiin ja nopeisiin toimintakulttuurin muutoksiin.⁵ Ensinnäkin kirkko voi päättää elää menneisyydessä ja kieltäytyä toimimasta kehittyvien sosiaalisten rakenteiden ja kulttuurien kanssa. Tällainen kirkko eristäytyy yhteiskunnasta ja saattaa erakoitua. Toiseksi kirkko voi turvautua aggressiiviseen vastarintaan sellaisia muuttuvan kulttuurin aiheuttamia todellisia tai kuviteltuja uhkia vastaan, joiden se kokee uhkaavan puhtauttaan ja identiteettinsä eheyttä. Tällainen kirkko joutuu olemaan jatkuvasti puolustusasemissa ja hyökkäysvalmiina. Kolmanneksi kirkko voi myös passiivisesti hyväksyä globalisoituvan maailman hylkäämällä oman identiteettinsä. Tällaisessa kirkossa lienee jakaantumisen vaara, kun jompaa kumpaa äärilaitaa edustavat jäsenet paheksuvat passiivista suhtautumista. Neljänneksi kirkko voi tarkastella kriittisesti yhteiskunnan uusia sosiaalisia rakenteita ja kulttuureita oman identiteettinsä olennaisten elementtien valossa. Tällainen suhtautuminen vaatii älyllistä rehellisyyttä ja uskallusta nähdä olennaiset asiat muutoksessa.⁶

Edellä mainitsemani Ekumeenisen patriarkaatin dokumentin mukaan vaikuttaa siltä, että patriarkaatti olisi lähtemässä tuolle neljännelle tielle: tarkastelemaan kriittisesti yhteiskunnan sosiaalisia tai taloudellisia rakenteita oman perinteensä olennaisten elementtien valossa. Asiakirjan yhteenvedon mukaan tarkoituksena on ”tarjota pohdinnan peruslähtökohtia maailman ongelmien ja haasteiden edessä ja tehdä se tavalla, joka on sopusoinnussa ortodoksisen kristittyjen elämäntavan kanssa.” Dokumentin mukaan kristittyjen velvollisuutena on omassa yhteiskunnassaan kannattaa aktiivisesti ihmisoikeuksien ja demokraattisten instituutioiden ja tapojen säilymistä ja laajenemista. Tähän kuuluu kaiken rakenteellisen korruption ja totalitarismin tuomitseminen ja, tilanteiden niin vaatiessa, kansalaistottelemattomuus ja jopa kapinointi.

5 Konferenssiraportti julkaistiin nimellä *The Orthodox Churches in a pluralistic world*. Ks. Clapsis (toim.) 2004.

6 Clapsis 2004, 48.

Tälle näkemykselle vastakohtana on Venäjän kirkon ihmisoi-
keusoppi, joka lähtee siitä, että ihmisellä on ihmisarvo vain, jos hän
toimii moraalisesti kirkon opin mukaan. Kirkon oppiin sisältyy oppi
venäläisyyden ylivertaisesta asemasta ja oppi kirkon ja valtion tii-
viistä yhteistyöstä. Kirkko ja valtio yhdessä taistelevat muuttuvan
maailman todellisia tai kuviteltuja uhkia vastaan. Tämä taistelu on
nyt saanut väkivaltaisen ja raa'an, kaikkia kansainvälisiä sodan-
käynnin sääntöjä rikkovan sodan mittakaavan.

Kanonien arvot ja niiden mukaiset kategoriat vaikuttavat siis
monissa nykyisissäkin paikalliskirkoissa siihen, minkälaisena nais-
ten ja lasten asema nähdään tai miten kansainvälisten sopimusten
takaamia ihmisoikeuksia toteutetaan. Tämän takia käytännössä mo-
nesti rikotaan ihmisoikeussopimuksia. Tämä siitä huolimatta, että
jokseenkin kaikki perinteiset ortodoksimaat ovat allekirjoittaneet ja
ratifioineet nämä sopimukset.

Kirjallisuus

Azkoul, Michael (2007). *Order of creation, Order of redemption. The ordination of women in the Orthodox Church*. Rollinsford: Orthodox Research Institute.

Clapsis, Emmanuel (2004). The challenge of a global world. Teoksessa Emmanuel Clapsis (ed.), *The Orthodox churches in a pluralistic world. An ecumenical conversation*. Geneva & Brookline: WCC Publications & Holy Cross Orthodox Press, 47–66.

Clapsis, Emmanuel (ed.) (2004). *The Orthodox Churches in a pluralistic world. An Ecumenical Conversation*. Geneva & Brookline: WCC Publications & Holy Cross Orthodox Press.

Farley, Lawrence (2012). *Feminism and tradition. Quiet reflections on ordination and communion*. Yonkers: St. Vladimir's Seminary Press.

Kalaitzidis, Pantelis (2017). Individual vs. collective rights. The theological foundation of human rights. An Eastern Orthodox view. Teoksessa Elisabeth-Alexandra Diamantopoulou & Louis-Léon Christians (ed.), *Orthodox Christianity and human rights in Europe. A dialogue between theological paradigms and socio-legal problems*. Bryssel: Peter Lang, 273–296

Liveris, Leonie (1999). *Patriarchy, authority and exclusion from full participation of women in the Orthodox Church*. Diss. Edith Cowan University.

Liveris, Leonie (2005). *Ancient taboos and gender prejudice. Challenges for Orthodox women and the Church*. London: Routledge.

Takala, Elsi (2023). *Kanonien katveessa. Naiset, lapset ja ihmisoikeudet ortodoksisessa kirkossa*. Diss. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 200. Joensuu: University of Eastern Finland. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/29576>. Katsottu 25.9.2023.